

Foderbristens år 2018 - Några aspekter och erfarenheter kring skogsbete och bete i skogen

Med årets närmast extrema torka över mest hela vårt land och för många akut brist på foder även under sommaren för betande djur så ser naturligtvis många djurhållare runt om i landet nu på möjligheterna att nyttja utmarksbetet som en resurs, framförallt genom att hägna skogsmark. Rent allmänt är det ofta en bra foderresurs med sina möjligheter, men också en del omständigheter som man med fördel kan beakta och ta hänsyn till. Vi ser därför anledning att här förmedla några erfarenheter och praktiska aspekter kring utmarksbete i skog och fjäll utifrån fäbodbrukarnas verksamhetsgrund.

Om betesrätt. De naturliga foderresurserna har under historiska tidsrymder nyttjats i skärgårdsområden, skogar och fjäll över mer eller mindre hela landet. Antingen som bete eller för skörd till vinterfoder. Till en del skedde betesdriften genom fäbodbruk men utmarksbruket var också en självklar del i väldigt många gårdars foderförsörjning även för vinterperioden och över hela landet för såväl nöt, får och getter men även hästar, ja ibland även svin. Historiskt var det vanligt med frigående djur, men områdesvis också gärdat på olika sätt och beroende på lokala och praktiska omständigheter. Betesdriften har bedrivits som en del i ett nyttjande av betesrättigheter på fastigheten/fastigheterna eller gemensamt inom samfällighet eller skifteslag. Vanligen baserat på tradition, sedvana, servitut eller annat avtal eller mulbetesrätten. Historik, omständigheter, rättsutveckling och praxis vad gäller betesrättigheter har genom tiderna både varit och utvecklats olika i skilda delar av landet från tiden före de första landskapslagarna, så det går inte att enkelt generalisera. Man får helt enkelt ta reda på vad som gäller för den aktuella trakten och fastigheten. Man kan självklart släppa djur på bete på egen skogsmark, och efter överenskommelse naturligtvis även på annans fastighet. Betesdriften kan ske åtminstone så länge man håller sig inom ramen för pågående markanvändning - om det utvecklas så långt att skogsproduktionen inte längre är den huvudsakliga markanvändningen för framtiden så ska man anmäla ändrad markanvändning till Skogsstyrelsen.

Ur naturvårdssynpunkt så är det vanligen en fördel för flora och fauna om man betar på skogsmark. Ur ett historiskt perspektiv så var ju i princip all mark betad fram till förra sekelskiftet eller en bit in på 1900-talet, beroende på var man håller till i landet. Därmed finns det ett biologiskt kulturarv i form av insekter, svampar, mossor och andra växter som är beroende av tramp, dynga och bete från större gräsätare. Faktiskt så är det så att bristen på skogsbete är en av de större naturvårdsproblemen i vårt land, eftersom det numer bedrivs i så begränsad utsträckning. Det är ju bland annat också mot den bakgrunden som en del aktörer börjat diskutera behovet av så kallad "re-wilding", det vill säga behov av att återinföra fler och nya större gräsätare i vårt land för att beta mera också i skogsmarken.

Om betesvärde. Fokuserar vi på skogsmarkens möjligheter för bete så är det ju en självklar del i fäbodbrukets traditionella markanvändning. Det finns vanligen många växter med fodervärde, inte bara gräs utan även träd, buskar, ris och örter av olika slag. Det är vår erfarenhet att utmarksbetet sammantaget är en bra foderkälla som även ger djuren mycket gott i form av vitaminer och mineraler, samt naturligtvis utlopp för sina naturliga rörelsebehov och instinkter. Ja, sommarbetesperioden är så långt ett värdefullt inslag i djuråret. Vad gäller Mellansverige och norra delarna av landet så är det generellt inga problem med olämpliga betesväxter utan djuren väljer själva det som de beroende på säsong finner attraktivt och smakligt - hur det är med ev olämpliga betesväxter i södra delarna av landet är idag oklart för

vår del. Tillgängliga mängder växter med fodervärde kan också variera inom olika delar av landet. Från Mellansverige och norrut är det normalt inte större slutenhet på skogen än att det finns gräs, örter och ris på marken som har fodervärde. I södra Sverige kan täta skogsförnygringar innebära att det närmast inte finns någon markvegetation. Å andra sidan brukar det där bli väldigt stort uppslag av växter med fodervärde på trakthyggen och naturligtvis kan temporärt bete på förnygringsytorna vara en kultiverande insats som betydligt kan underlätta skogsförnyring. Det kräver dock lite kunskap och fingertoppskänsla - och samverkan med skogsbrukaren. Om man har temporärt behov av foder och i synnerhet inom hägnat skogsbete så ska man heller inte bortse från möjligheten att fullt ut nyttja träden som foderresurs genom att fälla dem. Sälg, asp, rönn och björk betas begärligt och har man möjlighet att fälla stora träd så ger de ju mycket löv, och även ris och bark som djuren ofta med glädje gnager av. Om betetrycket blir stort kan även barrträd noppas, men nötkreatur rör normalt inte gärna barrträd. Det kan dock förekomma med getter, får och ibland av hästar. För övrigt ska man inte bortse från att även impedimentmark många gånger kan ha vegetation med fodervärde

Om praktiska erfarenheter. Det finns också anledning att beröra frågor kring stängsling, hanteringen av betesdjuren, rovdjursproblematiken och några andra aspekter på betesdriften och markanvändningen.

Det är relativt lätt att tillfälligt och snabbt stängsla även större arealer. Om det enbart erfordras mindre arealer och för mindre betesdjur kan det kanske hanteras med flexi-nät som ju är lätt att hantera och flytta successivt. Om det erfordras större arealer så går det ganska lätt med bara en eller två eltrådar som hängs upp i skruvbara bra isolatorer. Det är förstås smidigast med platstråd med invävda metalltrådar. Erfarenhetsmässigt räcker det ofta med en 3 mm enkeltråd, men det är viktigt att man följer marknivån konsekvent och att det alltid finns ström i tråden/trådarna. Beroende på hur skogen och marken är beskaffad så kan man bana väg för en tråd eller en stängselsträckning enbart med hjälp av en yxa, eller eventuellt genom att gå före med en motorsåg. Man kan ganska lätt stängsla några tiotals hektar på en dag. Beroende på markernas beskaffenhet kan det finnas anledning att hellre dela in i överblickbara fällor, än att ha en enda stor stängslad fälla där man kan ha svårare att överblicka djuren. Kombinerat med sändare för positionering underlättas arbetet och kontakten med djuren, och det ger ju även en kontrollmöjlighet om det skulle vara så att djuren skulle gå igenom stängslet. Det kan ju också hända att stängslet rivs ner av älg, hjort, ren eller rådjur. Det är absolut att rekommendera att ta ner stängslet när betesperioden är avslutad. Antingen att montera ner allt och då även ta bort isolatorerna, eller eventuellt att åtminstone lägga ner eltråden/trådarna på marken och helst med något pålägg som håller trådarna nere mot marken. Det sparar stängselmaterial från påfrestningar och förebygger att andra djur går i stängseltrådarna.

Inom fäbodbruket har det hos många kommit i bruk användningen av positionspejling med radiosändare eller GPS. Primärt är det vanligen en insats för att få bättre uppföljning av hur betesdjuren rör sig under fri betesgång på grund av den ökande närvaron av rovdjur som generellt medför en ökad oro för djuren och stundom akuta skadehändelser. Med lite erfarenhet så kan man ha god hjälp av kontinuerlig positionsbestämning, och på det sättet följa djuren rörelsemönster och gång i terrängen som vanligen visar beteendeförändringar om

de är besvärade, inte sällan en tid innan det hunnit komma till akut skada. Sändarpositionerna kan därmed visa om det hänt något och även ge en indikation på var det har hänt. Med tanke på att nötkreatur kan rusa många kilometer vid en akut attack så är sändarpositionering en bra hjälp för att så snabbt som möjligt finna dem och kunna fånga upp dem igen. Det är också vår erfarenhet att djuren är mer belastade med rovdjursproblematiken under fri betesgång när de normalt när de rör sig över större ytor och går mer spridda i skogen. Om nöt är samlade i grupp inom stängsel så fungerar det uppenbarligen som en högre tröskel för rovdjurangrepp. Får och getter är som mindre djur mer utsatta även inom så kallat rovdjuravvisande stängsel. Det finns nog också generellt för alla djur en kunskapsfaktor vad gäller kontakten med rovdjur. Ovana och orutinerade djur blir lättare skrämde, skräddade och splittrade. Nötkreatur som vet vad rovdjur kan handla om utvecklar ofta ett grupp- och flockbeteende till försvar vilket innebär att de ibland faktiskt kan sätta emot både varg och björn om de hinner uppfatta situationen och gruppera sig.

Det ska också sägas att det är stor skillnad på fri betesgång och hägnat bete. Inte bara vad gäller kunskaps- och arbetsbehovet av brukaren/djurägaren, utan kanske främst vad gäller djurens kunskap, kännedom om trakten och därmed beteende under betesgången, liksom i alla de situationer de kan möta ute i skogen. Att släppa sina djur på fri betesgång på en för deras del obekant trakt innebär vanligen att de är sökande, lärande och mer vitt strövande innan de blivit etablerade och trygga på trakten och utvecklat sina rutiner för betesperioden. Detta kan innebära en process som sträcker sig över två och tre sommarbetesperioder innan de landat i trygghet och invanda rutiner. Det innebär att fri betesgång som regel inte är någon snabblösning vid akut betesbrist, utan då bör man vanligen fokusera på hägnat skogsbete.

Så måste också beröras några andra aspekter på markanvändning och andra aktörer i skogen. Om man nystängslar skogsområden så bör man också beakta andra parter och intressenter. Så kan ibland allmänheten och tex svamp- eller bärplockare reagera negativt om det helt plötsligt är stängslat och finns betesdjur där de tidigare varit vana att röra sig obehindrat. I mer tätbefolkade områden och vid frekventa stigar kan det därför finnas anledning att skylta för att öka förståelsen och kanske slippa att stängsel rivs ner i omedelbar frustration. Så kan det också finnas anledning att beakta risken för konfrontation mellan (sällskaps-)hundar och betesdjur. Många hundägare är ju inte medvetna om att även deras sällskapshundar kan ha jaktinstinkter vilket kan skapa problem, såväl för betesdjur som både kan bli rivna och skrämde, men även för hundar och hundägare om de större betesdjuren skulle gå till motattack. Hundägarna har ju också ett strikt hundägaransvar, men alla parter har intresse av en konfliktfri samexistens och allt att vinna på kunskap, samverkan och ömsesidig hänsyn.

Det finns anledning att särskilt beröra frågan om jakten, jägarna och jakthundarna. Om man nystängslar skogsområden så är det också att rekommendera att man ta reda på i vilken utsträckning marken berörs av jakt under sommaren och hösten, och då även om det handlar om jakt med hund på trakten. Vi har visserligen nu en utbredd rekommendation från flera länsstyrelser om begränsningar i jakt med drivande hundar med hänsyn till vilt som också är utsatt för värmen. Förhoppningsvis så förändras nu vädret till det bättre och då släpper dessa begränsningar, men kanske följer också ett uppdämt behov av jakt med hundar. Hursomhelst så torde behovet av skogsmarken som foderresurs ändå kvarstå under hösten 2018. Stundom kan man som betesbrukare tyvärr möta den reaktionen också från jägare att betesdjuren är till besvär för jakten och hundhållningen. Detta oaktat den grundläggande frågan om faktiska

betesrättigheter, liksom det faktum att betesdriften generellt handlar om näringsverksamhet. Man kan nog tolka det som ett uttryck för okunskap och kanske även osäkerhet inför en ny situation, men det kan ju också ligga till grund för en negativ attityd och därmed även påverka hur man agerar, också vad gäller hundhållningen. Det kan alltså även här uppstå problem med betesdjur som kan bli rivna och skrämde, och även för jakthundarna om de större betesdjuren går till motattack. Tyvärr är det väl också så att frågan om betesdjur på skogen vanligen inte diskuterats eller reglerats uttryckligen i nutida avtal om jaktupplåtelse, och därmed hamnar frågan numer ofta i en oklarhet. Kunskaperna om betesrättigheterna har ofta "fallit i glömska" vilket innebär att det inte längre och självklart finns någon utbredd kunskap om och förståelse för betesdjuren på skogen. Det är alltså inte säkert att man löser sådana konkreta konfliktnöjevarken snabbt eller lätt, och berörda parter har all anledning att så långt möjligt försöka förekomma såväl praktiska problem och kostnader, liksom rättliga konflikter och efterspel.

Vi har nu generellt en god jakthundskultur i Sverige. Även flera av våra nordiska jakthundraser är unika i ett globalt perspektiv som en del av den nordiska jaktkulturen med drivande och ställande hundar. I jakten har hundar genom tiderna varit ovärderliga både när det gäller att hålla efter rovdjuren och skaffa nyttigt kött och päls till familjen. Utifrån denna grund var det historiskt heller inte några större problem i kontakten med den tidigare mycket mer utbredda betesdriften i skog och fjäll. Hundarna var vanligen vana och kunde skilja på vad som var tamdjur och vad som var jakbart vilt. Dock kan nu många jakthundar bli ställda inför en ovan situation med våra betesdjur som ur hundens perspektiv upplevs som "nya" djur på skogen. Därför kan det för alla parter nu finnas anledning att överväga behov och möjligheter att förebygga konfliktpunkter och eventuella problem när vi står i en exceptionell situation i stora delar av landet med behov av att denna säsong hastigt utöka skogsbetet som foderresurs både areellt och i tiden framöver hösten. Om det är så att den nystängslade skogsmarken kan beröras av jakt under sommaren och hösten så vill vi därför generellt rekommendera en förebyggande kontakt med de berörda jägarna och hundförarna. Kontakt, information och kunskap lägger grunden till förståelse och respekt och förbättrar möjligheterna för samverkan och ömsesidigt ansvar att undvika problem. Därmed vill vi också påtala behovet av att omgående agera och redan nu som djurägare överväga att ställa upp och erbjuda möjligheterna gentemot hundförare och jakthundar för en normal och lärande närtkontakt mellan hundar och betesdjur under kontrollerade former. Hundarna har ju generellt kapacitet att lära sig även detta om vi tillsammans ger dem möjligheten att umgås, arbeta och fungera också i en miljö och i nära kontakt med betesdjuren. Det finns redan idag exempel på sådana kvalificerade löshundar, som faktiskt kan ställa älg individuellt till skott i en grupp med kor på lösdrift. Med kännedom och vana med varandra så behöver varken kor eller hund reagera negativt ens i en sådan situation.

Om Ni som läsare har frågor eller förslag på andra aspekter att belysa som skulle vara till hjälp så ta gärna kontakt så ska vi se på våra möjligheter att komplettera denna text med ytterligare erfarenheter från fäbodbruket och vår traditionella kunskap kring betesdrift med tamdjur i skogar och fjäll. Kontakta oss genom någon i styrelsen eller på mejl info@fabod.nu